

GNUSOBA, NJOM SAMOM

(Erik Vijar: *Dnevni red*, prevela sa francuskog Melita Logo Milutinović, Akademska knjiga, Novi Sad, 2018)

Trebalo bi da književne nagrade predstavljaju signal. Recimo: u ovom trenutku, ovo je najbolje. Ponekad je to potvrda – znali smo da je tako, pa je postalo verifikovano. Ponekad je iznenađenje – oni koji odlučuju, upućuju nas: eto, za ovo niste znali, a vredelo bi. Što je više u okvirima instituta jednog književnog priznanja pogodaka, onih mesta na kojima se sreću sudovi autoru savremene kritike i verziranih čitalaca, kao i vrednovanja narednih vremena, to bolje po auru nagrade. Jer, ne zavisi ona tek od moći indukovane finansijskim ulogom, ili moći koju donosi laureatu u ukupnom polju literature. Ona bi morala, zaista vam kažem, morala da bude izraz objektivnog, analitičkog i vrednosno utemeljenog suda. Sve ostalo je sociopatologija književnosti, besmislica i muka čitaocima. I taština. Amin.

Trebalo bi da književne nagrade predstavljaju signal i na prostorima na kojima se nagrađene knjige prevode. Jer, ako ćete nagraditi knjigu iz sociopatoloških pobuda, tada ona izvesno neće biti prevedena. Bilo bi previše iziskivati takav unisoni izliv književne sociopatologije na nesrodna tržišta, mada ima i takvih ispada. Da skratim, tamo gde se prevodi mnogo (sada ne govorim o kvalitetu prevoda, a ni o kvalitetu onog što se prevodi), kao što se to uredno dešava u R. Srbiji, čitaoci su u nedaćama odabira. Ukoliko ne gaji bespogovorno poverenje prema izdavaču, uz to nije profesionalno posvećen književnosti, čitalac u mnoštvu onoga što je prevedeno, a nalazi se u knjižarama na teritoriji R. Srbije, prosto ne može da se snađe. A onda naiđe na nagrađene knjige. I sve bude znatno lakše, i od toga lakše ako je nagrada *prestižna*, ona kojoj se bez ostatka veruje.

I tako je do nas stigao Erik Vijar, 1968, Lion, Francuska. Za njega smo čuli onog časa kada je postao dobitnik Gonkurove nagrade za književnost, većina nas svakako ne pre toga. Ako je suditi po nagrađenoj knjizi, romanu *Dnevni red* (u fascinantnom prevodu Melite Logo Milutinović), mi na susret s ovim autorom ozbiljno kasnimo. Srećom, to kašnjenje nije fatalno.

Inače i scenarista i reditelj, Vijar je autor nekih drugih knjiga koje su dobile neke druge nagrade, doduše manje *prestižne* od Gonkurove, ali nagrade. I to u okvirima jedne od najvećih svetskih literatura. Ovo bi već moralo da skrene pažnju na njega. Kad smo kod ove *najprestižnije* koje se do ovog časa domogao, Gonkurove, njen preduslov neizostavno mora da bude *velika tema*. Ovde bih se ogradio od date koncepcije i stao na stranu literature napisane *velikom jezikom*, ali mene niko ne pita i neće me pitati o tome. I to je dobro. *Velika tema* Vijarovog romana jeste Drugi svetski rat, tačnije uvod u to odvratno zbivanje. I ovde bi se čovek lako dao začuditi. Naime, posle svega napisanog o Drugom svetskom ratu, čemu još pisanja o Drugom svetskom ratu, leta gospodnjeg 2017? Da li je to zaista literarni bunar bez dna? Mala digresija: Vijarov pokušaj nije inspirisan jubilarnim momentom, ne naslanja

se ni na kakve godišnjice, on je autor koji definitivno nije pokušao da se očee o prigodnost istorijskog događaja, što bi unapred komercijalizovalo njegove napore i njegovom izdavaču olakšalo strategije prodaje knjige. I to mu služi na čast. O nekim drugima, drugom prilikom.

Hronika, kako svoj roman u podnaslovu određuje Vijar, nije zasnovana na istorijskim faktima notorne prirode, onima koji su opšta mesta evropske i svetske istorije, pre je to hronika anegdota, kurioziteta, pa čak i bizarnosti, onoga što je nekako prošlo ispod radara, nezapaženo, a čini se da bi moralo da bude zapaženo. Kako u smislu predložka za uspelu literaturu, tako i u jednom obuhvatnijem, etičkom smislu. I, zaista, zaista vam kažem, malo je danas knjiga čija je etička komponenta toliko monumentalna. Ovo nije ništavan uspeh, ukoliko se setimo sve one dreke i njakanja koje proizvodi tzv. angažovana literatura, zapravo paraknjiževni otpad pamfletoidnog tipa.

Za razliku od najveće hronike napisane na našem jeziku, Andrićevog romana *Na Drini ćuprija*, kod Vijara izostaje epska širina. Samim tim, narativni pristup u sebe uključuje princip *in medias res*. Vijar nema potrebu da nas upozna je s, recimo, Hitlerom, Hitlera smo, žao mi je, imali prilike da upoznamo. Mi ne živimo u devetnaestom veku (zvuči blesavo, ali ova opaska bi mogla da bude od koristi nekima od ovdašnjih hroničara u pokušaju), i Tolstoj je mrtav. Daleki naslednik njegovog postupka, Erik Vijar, sve vreme kao da želi da kaže da je *i ovo* Hitler, da doda još ponešto istorijskom identitetu koji, za potrebe romana, pomera ka fikcionalnom. Da nas izvesti, bez pretenzije istoričara, da je Hitler moguć zbog tog, tog i tog, kažem, moguć, i tad i sad. A da Hitleru kaže da je Hitler. Jer, došla su vremena kada je to neophodno. Ako su ikada prošla. I u tome je sav užas Vijarove knjige, u neprolaženju bilo čega zlog.

Vijarov narator-hroničar otud nije nekakvo akademsko biće koje se usteže. Nema u njegovom izlaganju ni traga političke korektnosti, ali ima stravične brzine u izlaganju odabranog, jednog ludačkog šarma u opisivanju neopisivog, i izvanredne lakoće kojom se stvari postavljaju na adekvatna mesta. Taj narator nastupa maltene kozerski, bez ikakvog otklona prema materiji kojom se bavi, bez ustručavanja, ponekad i kao šaptač, onaj ko denuncira, kom se može reći sve o onom što se odigralo, jer akteri događaja ne zaslužuju nikakvu distancu, niko njih ne bi mogao, ali ni smeo da sačuva od njih samih i serijskih, gnusnih zlodela koja su počinili. U većini scena oni su predstavljeni kao karikature, grozni klovnovi kojih bismo se samo gadili da spisak njihovih nepočinstava ne prevazilazi sve ono što čovek može da zamisli o zlu vlastite prirode.

Tako je u uvodnim taktovima *Dnevnog reda* opisan tajni sastanak dvadeset četvorice najuglednijih i najbogatijih nemačkih industrijalaca s nacističkim vrhom, a sve u cilju *priskupljanja sredstava* za kampanju Hitlerove partije, tada u usponu, ali i očiglednim finansijskim problemima. Godina je 1933, februar je mesec, a ugledni industrijalci su, eto čuda, upravo oni ugledni industrijalci čiji su naslednici u amanet dobili kompanije kakve su *BASF*, *Bajer*, *AGFA* ili *Opel*. I nema tu ničega nesvakidašnjeg, politika je skupa delatnost, finansijske potpore za potrebe izbora i kojekakvih kampanja nikad dosta, odakle god došla. Naivan bi kao nesvakidašnje mogao da protumači ne tek ulaganje novca, te ubrizgavanje tog istog novca u krvotok jedne monstrozne ekstremističke organizacije (to bi se još i moglo pravdati kukavičlukom ovih uglednih industrijalaca i željom da se obezbedi toplo sedište za sopstvenu zadnjicu u požaru koji tek što nije), već otvoreno saučesništvo, neljudsku, bolesnu

kolaboraciju za račun pukog profita. I, eto, navedeni ugledni industrijalci su svojim novcem, a da se tome isprva verovatno nisu nadali, kupili mir božji svojim poslovima, ali i izvođače radova po diskontnim cenama. Pristigle direktno iz nacističkih koncentracionih logora, a pomrle u mukama po pogonima uglednih korporacija. To su uradili navedeni, srećom navedeni imenom i prezimenom. Sigurno je da se njih takvih istorija više puta setila, što ne znači da književnosti nisu dovoljno interesantni, u svoj svojoj bezočnosti. Kao što je sigurno da se decenijama svesrdno trude da svom sastanku s istorijskom odgovornošću ne prisustvuju.

Izbor protagonista, ali i epohe, svet *Dnevnog reda* čini negativno antropološki ustrojenim u totalitetu. Za razumevanje ovog sveta malopre upotrebljena reč *kolaboracija* mogla bi da bude od temeljnog značaja. Jer, na načelno suprotnoj strani od moralno, intelektualno i ideološki nakaznih nacista, nalazi se i Nevil Čemberlen, između ostalog *rentijer*, čovek koji je bez velikih nedoumica iznajmljivao kuću nacističkom ambasadoru Ribentropu, sve dok ovog otadžbina nije pozvala na ministarsku poziciju, na kojoj se posebno istakao. Pa razdragano austrijsko građanstvo, koje s puno poleta dočekuje Hitlerove tenkove. Pa dirljivi odnos Geringa i lorda Halifaksa koji su „lovili zajedno, smejali se zajedno, večeravali zajedno“. Ovu vrstu zajedništva Vijar ne vidi drugačije nego kao zajedništvo u zločinačkom poduhvatu, koje se sa savezničke strane odlikuje svesnim prenebregavanjem posledica i odgovornosti, prećutkivanjem, različitim tipovima podle interesne kohabitacije, sve do otvorenog povlađivanja.

Oslobođen pritiska i obaveza koje slede iz diskursa istoričara, Vijarov narator dobija priliku da stanje dijagnostifikuje silinom jednog Svifta: „Nakon što su se nacisti već dočepali glavnih centara vlasti, dok Zajs-Inkvart još tvrdoglavo odbija da parafira telegram, a u Beču se susižu prizori ludila, buntovnici, ubice, požari, urlici, Jevreji koje vuku za kosu po ulicama zasutim kršem, što sve, čini se, velike demokratije uopšte ne vide, Britanija je u krevetu, spokojno prede, Francuska sanja lepe snove, i ceo svet boli uvo.“ Nacističku partiju on može da označi i kao „čopor razbojnika i kriminalaca“, i time poništi postulate glupave post-postmoderne korektnosti koji nalažu da razbojnici i kriminalci dobiju tretman nesaglasan njihovim razbojničkim i kriminogenim sklonostima. Takav pripovedač iz savremene vizure izgleda toliko razbarušeno u jednom neodoljivo humanističkom ključu, toliko slobodoumno, rasterećeno, da s lakoćom zadobija simpatije kao onaj koji ništa ne može da promeni u već odigranom toku, ali može da komentariše onako kako se to očekuje od istinskog ljudskog bića zatečenog zverstvima navodnih saplemenika.

Da je pozicija Vijarovog hroničara gubitnička, da se zapaziti i na osnovu nekih sekveneci koje ekspeditivno pronalaze analogije u svakoj kasnijoj istoriji, pa i ovoj u kojoj se sami nalazimo. Austrijski nacista, Artur Zajs-Inkvart, na suđenju u Nirnbergu negira sve tačke optužnice. Na kraju, s omčom oko vrata, „naglo nestaje u rupi“. U *Rekvijemu za Austriju*, Kurt fon Šušnig opisuje susret s Adolfom Hitlerom u *Berghofu*. Hitler Šušnigu priča o tome kako će u Hamburgu izgraditi najveći most na svetu, ali i najveće nebodere na svetu, „i tad će Amerikanci videti da se u Nemačkoj gradi više i mnogo bolje nego u SAD“. Nacista Šušnig umreće u sedamdeset i devetoj godini, nakon uspešne karijere univerzitetskog profesora u istoj toj Americi, prethodno oslobođen svih optužbi. Isti čovek kom je Ribentrop diktirao tačke nemačko-austrijskog sporazuma, pri tom se ponašajući kao kolonijalni vladar, zaključujući

nepojmljivom rečenicom da se „Nemačka odriče svakog mešanja u unutrašnju politiku Austrije“. A tu je i opaska o Gebelsovim *Nemačkim filmskim novostima* koje „postaju obrazac za fikciju“. U Gebelsovim filmovima o anšlusu vidimo „nacističke aktiviste dovedene iz cele Austrije, pohapšeni su protivnici, Jevreji, svetina je prebrana, prečišćena“. Dok o fireru čujemo kako je „dodelio sebi vrhovno vojno zapovedništvo bez ikakvog iskustva u tome“, Gebelsovi mediji „pružaju nam predstavu o nemilosrdnoj mašini“. Gebels se javlja i kao onaj koji uspostavlja kult „tajanstvenog poštovanja prema laži“, gde se „činjenice obaraju mahinacijama“. Analogije pronađite sami, ako vam je do njih, a sve one nalaze se ne u službi promocije cikličnosti istorije, već doprinose opisu grandiozne ljudske iskvarenosti koja se ne može iskoreniti niti popraviti, koja jednostavno nije promenljiva.

Kada su nagrađivali Vijarov *Dnevni red*, ovlašćeni niukoliko nisu pogrešili. Nagrada je stigla hrabroj književnosti, netipičnoj, eksperimentalnoj hronici datoj glasom hiperinteligentnog, ciničnog naratora, koja ulančavanjem istorijskih opštih mesta i opskurnih fusnota prevazilazi dijahronijsku zadatost i iz vremenski ograničene katastrofe čovečanstva izvlači sugestiju o mizernim ukupnim kapacitetima čoveka kao takvog. Ova knjiga, ipak, dozvoljava da završim tekst u ponešto afirmativnijem tonu, jer pokazuje kako je stvorenje kadro da se ogлуši o vlastitu ljudskost u nekim slučajevima sposobno i za najveće domete duha. Zbog toga nisu pogrešili ni oni koji su se opredelili da na naš jezik prevedu neku od knjiga Erika Vijara. Moja podrška nastavku ovog posla je bezrezervna.